

Marokko

- Bewonder de Arabisch-Andalusische architectuur in Fès
- Luister naar een verhalenverteller op het Jemaa el-Fna-plein in Marrakech
- Bezoek de Oudaïa-kasba in Rabat
- Kom bij op het strand Sidi Bouzid bij El Jadida
- Bekijk de gekleurde blokhuzen in de Vallei van de Ammeln
- Neem Ouarzazate als uitvalsbasis voor tochten naar de Dadesvallei

Inhoud

- 7 Kaarten en plattegronden
- 11 Woord vooraf

1 13 Marokko: een kennismaking

- 14 Ligging
- 15 Flora en fauna
- 18 Politiek
- 20 Economie
- 22 Bevolking
- 31 Religie
- 36 Hoogtepunten
- 40 Eten en drinken

2 51 Geschiedenis

- 52 De vroegste tijd
- 54 Romeinen
- 55 Islam
- 57 Zes dynastieën
- 63 Het protectoraat
- 68 Het koninkrijk na 1956

3 73 Kunst en cultuur

- 74 Architectuur
- 79 Kunstnijverheid
- 84 Tradities
- 86 Literatuur
- 88 Media
- 90 Film
- 92 Muziek

4 97 De hoofdstad Rabat en omgeving

- 98 Rabat
- 108 Salé
- 110 De Gharb
- 115 Larache
- 118 Asilah
- 120 Tips en adressen

5 123 Tanger en het noorden

- 124 Tanger
- 135 Rondom Tanger
- 136 Tétouan
- 141 Chefchaouen
- 142 Ouezzane
- 144 Oost-Marokko en Taza
- 145 Al-Hoceima
- 147 Oujda
- 149 Taza
- 153 Tips en adressen

6 155 Rondom Meknès en Fès

- 156 Meknès
- 161 Moulay Idriss
- 162 Volubilis
- 171 Fès
- 182 Ten zuiden van Fès
- 186 In het hart van de Midden-Atlas
- 188 Tips en adressen

---

7 191 Casablanca en
de Atlantische kust

- 192 Casablanca
- 205 Azemmour
- 207 El Jadida
- 208 Safi
- 210 Essaouira
- 216 Tips en adressen

8 219 De Sous en de Anti-Atlas

- 220 Agadir
- 228 Taroudant
- 230 Rondom Tafraoute
- 233 Het diepe zuiden
- 239 Tips en adressen

9 241 Marrakech en de Hoge Atlas

- 242 Marrakech
- 254 Ten zuiden van Marrakech
- 259 Ten noorden van Marrakech
- 262 Tips en adressen

10 265 Aan de rand van de Sahara

- 266 Over de Hoge Atlas
naar Ouarzazate
- 269 Ouarzazate en omgeving
- 270 De kasbaroute naar Erfoud
- 273 Tafilalt-oase
- 276 Dravallei
- 283 Tips en adressen

i 284 Praktische reisinformatie

r 298 Register

Kaarten en plattegronden

8	Marokko	183	De omgeving van Fès en Meknès
98	Rabat en Salé	192	Casablanca
113	Ten noorden van Rabat	222	De Sous en de Anti-Atlas
124	Tanger	243	Marrakech
130	Het noorden	248	De medina van Marrakech
156	Meknès	250	Tussen de Hoge Atlas en de Anti-Atlas
163	De opgraving van Volubilis	266	De kasbaroutes
170	Fès		
173	Fès el-Bali		

ATLANTISCHE OCEAAN

Woord vooraf

Marokko is een enerverend land. Aan de kust en in de westvlakte liggen steden die al eeuwenlang tot de verbeelding spreken, zoals Fès, Marrakech en Tanger. De Andalusische ontdekkingsreiziger Leo Africanus keek zijn ogen uit toen hij in de 16de eeuw voor het eerst Fès betrad: 'De stad is enorm. Ze is omgeven door solide muren. Er zijn 11 rijk versierde Koranscholen, 100 badhuizen en 200 hotels. Er is een batterij aan pantoffelmakers, koper-slaggers, stoffenhandelaren en kruidenverkopers.' Diezelfde overweldigende indruk maakte de stad op mij, toen ik vier eeuwen later de middeleeuwse stad Fès voor de eerste maal bezocht. Deze indruk werd snel geëvenaard, toen ik tijdens dezelfde reis Marrakech, de bergdorpen in de Hoge Atlas en de lemen kasba's in het zuiden van het land aanschouwde. Eén reis smaakte naar meer en sindsdien ben ik Marokko blijven bezoeken. Op doorreis in het land heb ik van vele vervoermiddelen gebruikgemaakt: van vliegtuig, auto en trein tot fiets en ja, ook kameel en ezel.

De klassieke excursie in Marokko leidt langs Fès en de drie andere 'koningssteden' die sinds de 8ste eeuw als hoofdstad van het Marokkaanse sultanaat hebben gediend. De streken buiten de steden hebben door de moeilijk te doorkruisen bergketens als de Atlas en de Rif hun eigen karakter goed behouden. De Rif, de Sous en de oasestreek kennen daardoor hun eigen streekgebonden gewoontes, architectuur, kunstnijverheid, kleding, taal en muziek.

Veel Marokkaanse woorden en straatnamen volgen een Franse spelling. Dit betekent dat de klank die als 'ou' wordt geschreven, net als in het Franse woord *journal* wordt uitgesproken als 'oe'. Denk bijvoorbeeld aan het woord *couscous*, dat je uitspreekt als 'koeskoes'. Zo ook wordt de klank die als 'ch' wordt geschreven, uitgesproken als 'sj': *mechouar* spreek je uit als 'mesjoear'.

Remco Ensel

Marokko: een kennismaking

‘Een Afrikaanse palm, wuivend in de Europese wind.’ Het in de noordwesthoek van Afrika gelegen Marokko is Afrikaans en Europees, Arabisch en Berbers, zowel in taal als in cultuur. Door de gemeenschappelijke geschiedenis is het land nauw verbonden met de overige landen in Afrika, maar ook – van het verste verleden tot aan de recente geschiedenis – met de landen aan de overzijde van de Middellandse Zee. Op tal van manieren zijn in het land sporen te herkennen van invloeden uit Afrika en Europa. De mensen spreken er Arabisch, Berber, Frans of Spaans. De belangrijkste invloeden kwamen echter uit het oosten. De islam en de Arabische taal en cultuur hebben het eens geheel Berberse land blijvend veranderd. Het koninkrijk is zelfs vernoemd naar de naam die Arabische geografen aan de noordwesthoek van Afrika gaven: Djazirat al-Maghreb, Eiland van het Westen. Marokko, Algerije en Tunesië worden nu nog tezamen de Maghreb genoemd en de officiële Arabische naam van Marokko, Mamlakah al-Maghrebiah (het Maghrebijnse Koninkrijk), herinnert hieraan. De benaming Marokko is afgeleid van Marruecos, de oude Portugese naam voor de stad Marrakech.

< Terras met uitzicht over Fès.

Het hart van Marokko is gevuld met het Midden- en Hoge-Atlasgebergte.

LIGGING

Marokko beslaat, inclusief de internationaal betwiste Westelijke Sahara, een oppervlakte van 710.850 km² en is daarmee ca. 23 maal zo groot als België en ongeveer 17 maal zo groot als Nederland. Het land wordt aan twee kanten door de zee afgegrenst, maar eeuwenlang zijn de inwoners vooral gericht geweest op de contacten met de rest van het continent en met het Midden-Oosten. Dat verklaart ook waarom het stroomgebied van de Sebou-rivier met steden als Fès en Meknès eeuwenlang het hart van het land was. Als je vanuit het oosten naar Marokko reisde, stootte je over de grens op het Rifgebergte en de Midden-Atlas. Alleen een smalle corridor leidde je via het stadje Taza naar Fès, ooit het culturele en politieke centrum van het land. Marokko was minder gericht op het water, wat Europese landen de mogelijkheid bood om aan de kust stukjes van het grondgebied af te snoepen. De sporen daarvan vind je in de stadjes Essaouira, Al Jadida en Safi. Nu nog zijn de enclaves Ceuta, Melilla en enkele eilandjes voor de noordkust Spaans bezit. De oostgrens met Algerije wordt in het noorden gevormd door de rivier Ghiss, vanwaar de grenslijn 500 km naar het zuiden loopt, tot aan de oase Figuig. Ook hier hebben regelmatig kleine grensconflicten gespeeld. De zuidgrens met Algerije loopt over een afstand van ongeveer 1000 km door de woestijn.

In het midden van het land doorkruisen de bergen van de Midden-Atlas en de Hoge Atlas het land van noord naar zuid. Onder Marrakech, de hoofdstad van het zuiden, is de Jbel Toubkal met 4167 m de hoogste berg van

Een stuwmeer als resultaat van een van de vele stuwdammen die Marokko na 1956 bouwde.

Noord-Afrika. Als de tribunes van een amfitheater omringen de gebergtes de westelijke en noordelijke kustvlakten, de vruchtbaarste en dichtstbevolkte delen van het land. Dit gebied is in de 21ste eeuw met de streken Chaouïa en Gharb en de dicht bij elkaar gelegen steden Casablanca en Rabat het politieke en economische hart van het land. Ten zuiden van de bergen rijgen de palmenoasen langs de Ziz en de Dra zich aaneen. Nog verder zuidelijk domineert de woestijn.

FLORA EN FAUNA

Marokko is een uitgestrekt land, je treft er dan ook veel verschillende landschappen aan: van de natuur die typerend is voor het Middellandse Zeegebied in het noorden tot de woestijn en palmenoasen in het zuiden. Daar tussenin zitten de drie grote bergketens die ieder een eigen flora en fauna hebben. Die wordt bepaald door het verschil in hoogte, neerslag en temperatuur. Weg van de kust zijn de meest uitgestrekte natuurgebieden te vinden in de Midden-Atlas rondom Azrou en Ifrane, in de Hoge Atlas rondom Béni-Mellal en in de Anti-Atlas rondom Tafraoute. Nationale parken zijn de streek rondom de Jbel Tazzeka bij Taza en de streek rondom de Jbel Toubkal ten zuiden van Marrakech. Maar ook dicht bij de grote steden vind je aan de Atlantische kust bijzondere landschappen, in de vorm van riviermondingen en moerassen (*merja's*), rotsige inhammen en zandstranden.

De hoofdstad Rabat en omgeving

4

Uit de Gharb komen de bekende Marokkaanse sinaas-appelen en mandarijnen. De grond is er vruchtbaar en de Atlas beschermt de streek tegen hete en droge woestijnwinden. De laagstgelegen delen van de Gharb zijn de vlakten van de rivieren Sebou en Loukos. Aan de monding daarvan liggen aan zee de stadjes Larache en Asilah. Ook vind je er restanten van Romeinse nederzettingen, waarvan Lixus de meest bezienswaardige is.

Ten zuiden van deze riviervalleien liggen Rabat en Salé aan weerszijden van de monding van de rivier Bou Regreg. Ondanks de nabijheid hebben de twee steden elk hun eigen karakter behouden. In de hoofdstad Rabat heerst een residentiële kalmte, terwijl Salé de typerende drukke sfeer kent die bij een oude medina hoort. Beide steden tonen nog de sporen van hun lange geschiedenis in de vorm van kasba's, stadsmuren en -poorten en Koranscholen. Als de bewoners van Rabat, Salé en Kénitra even de drukte van de stad achter zich willen laten, maken ze een uitstapje naar een van de badplaatsen langs de kust. Anderen kiezen voor de natuur van het bos van Mamora of de tuinen van Les Jardins Exotiques de Bouknadel.

Rabat en Salé

RABAT

Het centrum van Rabat is betrekkelijk overzichtelijk: de oude medina heeft een recht stratenpatroon en de ville nouvelle is er als een halve cirkel omheen gebouwd. Het toenmalige bouwplan hield rekening met behoud van de al aanwezige historische gebouwen, waardoor bezienswaardigheden als de

De muren van de Oudaïa-kasba aan de kust van Rabat.

Oudaïa-kasba, Hassan-toren en de Chellah zich nu aan de rand van de ville nouvelle bevinden. Inmiddels is Rabat verder doorgegroeid in chique wijken als Agdal en Souissi. Volkswijken als Takadoum en Yacoub el-Mansour liggen verder van het centrum. Een suggestie voor een dagtocht is om door de medina naar de kasba te lopen en terug een taxi of de tram te nemen naar de Hassan-toren of het archeologisch museum. In de namiddag is dan de Chellah aan de beurt. De tram brengt je van de medina naar de Chellah en Salé, en omgekeerd, langs de nieuwe Nationale Bibliotheek en de universiteitscampus. Een kaartje kost relatief weinig en is te koop in de automaat. De twee meest groene plekken van de stad zijn de Chellah (met entreprijs) en het Park Ibn Sina, ook bekend als Parc Hilton. Er wordt gejogd, er zijn springkussens en er is een café.

Geschiedenis

Opgavingen in de Chellah wijzen uit dat in elk geval sinds de 3de eeuw v.Chr. mensen hebben gewoond op de plek waar de Bou Regreg uitmondt in de Atlantische Oceaan. Op de twee oevers ontwikkelden zich sindsdien aparte steden, hoewel deze in de loop der eeuwen nauw met elkaar verbonden bleven. Sala werd lange tijd gebruikt om de Rabatse zijde van de oever aan te duiden. Zo was Sala Colonia de naam van de Romeinse nederzetting op deze plek. In de loop van de eeuwen verplaatste de naam zich naar de overkant, het huidige Salé. Tussen de 8ste en de 10de eeuw was de locatie van het huidige Rabat uitvalsbasis voor islamitische strijders tegen onortho-

Chefchaouen is een van de meest pittoreske stadjes in het noorden van Marokko.

De sparrenbossen rondom de Tissouka- en Tassaoet-bergen ten noorden van Chefchaouen zijn uniek in Marokko. Ze zijn de restanten van bossen die eens driemaal meer uitgestrekt waren. De spar – Chouh in het Marokkaans – groeit tussen de 1500 en 2000 m hoogte, op plaatsen waar veel regen valt. In het zuiden voert de tocht van Chefchaouen naar Ouezzane langs de westelijke uitlopers van het Rifgebergte door de streek van de Jebala. De weg volgt de loop van de Oued Loukos. Het water van de slingerende rivier zorgt ervoor dat gedurende de zomer de rode en witte oleanders in volle bloei staan. De berghellingen in de Jebala zijn helaas door het te intensief en snel kappen van hout (ter verkrijging van landbouwgrond) flink geërodeerd.

OUEZZANE

Ouezzane is op 320 m hoogte tegen de hellingen van de Jbel Bou-Hellal opgebouwd en telt 60.000 inwoners. Tot in de 17de eeuw was Ouezzane een onbetekenend plaatsje. Met de vestiging van een zawiya die uitgroeide tot een van de machtigste van Marokko (met vertakkingen tot ver over de landsgrenzen) werd Ouezzane in korte tijd de belangrijkste plaats in de Jebala.

Geschiedenis

Er zijn minstens twee tradities die de plaatsnaam ‘Ouezzane’ verklaren. De eerste stelt dat Ouezzane een samentrekking is van Oued Zaz, de rivier die ten westen van Ouezzane ligt. De tweede wijst een andere rivier aan als naamgever: de Oued Zin (‘Mooie Rivier’). Hoe het ook zij, tegenwoordig wordt de naam vooral in een adem uitgesproken met de zawiya

die er is gevestigd. De zawiya werd in de 17de eeuw gesticht door Moulay Abdallah al-Sharif, die zoals zijn naam aangeeft een afstammeling van de Profeet was. Na te hebben gereisd en gestudeerd in Tétouan en Fès, besloot al-Sharif een eigen religieuze orde te stichten. Het religieuze centrum van de orde werd de zawiya in Ouezzane. In de eeuwen daarna stichtte deze religieuze orde overal dependances, tot in Tunesië toe. Door de Alawietische dynastie die net aan de macht was gekomen te steunen, verkreeg de zawiya alerhande concessies en privileges. De zawiya werd grootgrondbezitter, trad op als belastinginner en gouverneur in naam van de sultan. De zoon van al-Sharif was persoonlijk bevriend met Moulay Ismail. De zawiya wist zich in de Jebala een belangrijke positie te verwerven, doordat Ouezzane net op de grens lag van aan de sultan onderhorige streken en hem bestrijdende gebieden. Wie nu wie steunde was niet altijd duidelijk. Bij iedere nieuwe sultan betuigde de sharif van Ouezzane hem steun als vertegenwoordiger van de Noord-Marokkaanse stammen. De sultan legde dit uit als een bewijs van onderdanigheid; de sharif echter als een teken dat geen sultan zonder zijn steun de troon kon bestijgen. Voor gewone gelovigen is Ouezzane vooral een plek waar zij in contact kunnen komen met de baraka van de heilige al-Sharif.

De achtkantige minaret in Ouezzane.

De stad

Het heiligdom, de zawiya, van Moulay Abdellah al-Sharif bevindt zich in een van de nauwe straatjes die tegen de helling op lopen (Rue de la Zawiya), in een wijk waar veel huizen met kleurige tegels zijn versierd, en te midden van de souks van smeden en meubelmakers. De vrijdagmoskee is verderop. Bijzonder is de achthoekige minaret met groene tegels. Bezoek vooral ook de medina. Ouezzane geniet enige faam als centrum van de verkoop van olijfolie, afkomstig van de 600.000 olijfbomen rond de stad. De markt wordt druk bezocht door de boeren uit de omgeving, die naast olijven ook sinaasappelen, rozijndruiven en tabak verbouwen. Deze tabak wordt

Onderweg naar Taza.

ondergronds verder, gedeeltelijk door de grotten van Chiker. Enkele kilometers verderop vormt het de **watervallen van Ras el-Ma**. Het water wordt gebruikt om het omringende landbouwgebied te irrigeren; via terrassen kan dit ook wanneer het water minder overvloedig is. Vroeger was controle over het water een wapen in de strijd tussen de stadsbewoners van Taza en de hen omringende stammen; nu wordt het van overheidswege gereguleerd.

De weg leidt, vanuit Taza, verder naar de **grotten van Friouato**. De grotten van Chiker zijn niet te bezichtigen, maar die van Friouato wel. Op een diepte van 180 m kunnen enkele druipsteengrotten worden bezocht. Bij Bab bou Idir loopt

de autoweg over de hoogste pas (1540 m). Het is mogelijk vanaf het iets verderop gelegen Bab Taka over een piste door het park en door een cederbos langs de Jbel Tazzeke met op de top een tv-mast te rijden of te wandelen. De S311 leidt naar Sidi-Abdallah-des Rhiata, waar je op de A2 naar Fès komt.

TOP 5 – NIET TE MISSEN IN TANGER EN HET NOORDEN

- 1 Beklim de medina van Tanger, de stad aan de zee
- 2 Ontdek de fotogenieke blauwe gloed in de straten van Chefchaouen
- 3 Dwaal door de medina van Ouezzane, met al die groene kleuren
- 4 Kijk uit over de wijde omtrek vanaf het unieke plateau waarop de medina van Taza ligt
- 5 Oordeel zelf over Tétouans complete en authentieke medina als Werelderfgoed

TIPS EN ADRESSEN

TOERISTENINFORMATIE

Visittanger.com is niet alleen gericht op Tanger maar op het gehele noorden, met een dynamische kaart.

VERVOER

Trasmediterránea is de reder voor de overtochten Algeciras–Tanger en Motril–Al Hoceïma alsook overtochten naar Ceuta en Mellila. Ook is er rederij Naviera Armas voor een overtocht naar Nador (navieraarmas.com).

OVERNACHTEN

- El Minzah: hét klassieke vijfsterrenhotel midden in de drukte van Tanger – Rue de la Liberté (elminzah.leroyal.com).
- Chellah: centraal gelegen – Rue Allal Ben Abdellah (hotelchellatanger.com).
- Ibis Tanger City Center: nabij het strand, met zwembad.

ETEN EN DRINKEN

- Al Maimouni: Marokkaanse keuken, ook vegetarisch – Rue Dbagh.
- Salon Bleu: met terras en uitzicht – in de kasba.
- Anna e Paolo: Italiaans – 77 Av. Prince Héritier.
- Café Hafa: vaste stek van schrijver Paul Bowles, nu een historisch terras voor literatuurliefhebbers – Rue Hafa (in de kasba).

ACTIVITEITEN

- Langs de gehele Middellandse Zeekust zijn stranden die in de zomer druk bezocht worden. Bij Oujda en Nador is het strand van Saïdia populair.
- Onder de noemer van ecotoerisme zijn er veel mogelijkheden voor natuur- en bergwandelingen in de nationale parken. Parc Talassemtane ligt ten oosten van Tétouan (gitetalassemtane.com). Bij Nador vormt het gebied rondom de 900 m hoge berg Gourougou een nationaal park, en bij Al Hoceïma is het berg- en kustgebied tot nationaal park uitgeroepen. Jbel Tazzeke ligt onder Taza en tegen de oostgrens is er het Beni Snassengebergte met als centrum Taforhalt, maar zonder voorzieningen voor overnachtingen, die er wel in Berkane zijn.

Rondom Meknès en Fès

6

Het gebied rond Fès en Meknès vormt het hart van Marokko. Onder Moulay Idriss kreeg hier in de 8ste eeuw het eerste islamitische staatje vorm. Later werd de stad Fès gesticht, waarvan de bewoners eeuwenlang een centrale plaats in handel en bestuur hebben ingenomen. Fès groeide uit tot een van de mooiste steden van Marokko. De ommuurde medina heeft een middeleeuwse indeling, door de eeuwen heen gevuld met woonwijken, markten, ambachtelijke werkplaatsen, moskeeën en Koranscholen. De oude stad staat met recht op de Unesco-lijst van wereldmonumenten. Meknès is vooral bekend om de enorme bouwwerken die er in de 18de eeuw onder de hoede van sultan Moulay Ismaïl werden neergezet. De stad is bovendien de uitvalsbasis voor een klassieke excursie naar de Romeinse stad Volubilis (sinds 1997 ook op de Unesco-monumentenlijst) en het daar in de buurt gelegen heilige stadje Moulay Idriss. Ten zuiden van de twee koningssteden ligt het meest beboste gebergte van Marokko. Met name onder Azrou en Ifrane is de Midden-Atlas bedekt met uitgestrekte cederbossen.

< De binnenplaats van een Koranschool in Fès.

DE ROMEINSE VILLA

In Volubilis zijn het vooral de privéwoningen die ons informeren over het stedelijk leven in de Romeinse tijd. De interessantste woningen behoorden toe aan een kleine politieke en economische elite die zich met gezinnen en bedienden had teruggetrokken in ruim ingerichte villa's. Vooral in de villawijk in de noordoosthoek van de stad hebben archeologen verrassende vondsten gedaan over de eertijdse rijkdom. De bronzen bustes en marmeren beelden in het archeologisch museum van Rabat zijn in deze wijk opgegraven. Voor de bezoeker ter plaatse zijn het de plattegronden en vloermozaïeken die een indruk geven van het stedelijke leven van de Romeinen in Afrika.

De villa's waren bestemd voor het gezin en het personeel. De woning werd volgens een vast patroon gebouwd, rekening houdend met de beschikbare financiën en ruimte. Zo moest voor de woningen rondom het forum met de ruimte worden gewoerd. Het enige grote huis daar, het huis van Orpheus, is ontstaan uit de samenvoeging van minstens vier woningen. Pas met de bouw van de nieuwe wijk in het noordoosten nam de oppervlakte van de villa's explosief toe. Dat leverde vooral veel loze ruimte op. In het verkwistend gebruik van de ruimte, in de vorm van zuilengalerijen, binnenhoven en ontvangtzalen, wilde de eigenaar zijn rijkdom uitdrukken.

Een gast die voor het diner was uitgenodigd, betrad via een imposante ingang de vestibule. Daarna liep hij door naar het peristilium, een open, door zuilen omgeven hof waar met behulp van beelden, planten en waterbasins een soort binnentuin was geschapen. Het peristilium diende tevens om de gast naar de ontvangstzaal te leiden zonder dat hij een privéruimte hoefde te betreden.

De eetzaal speelde een belangrijke rol in het dagelijks leven van rijke Romeinen. De heer des huizes ontving er zijn gasten, op wie hij door middel van een mooie inrichting en een copieuze maaltijd indruk probeerde te maken. Wanneer de maaltijd klaar stond, werd de gast naar het triclinium geleid. De naam triclinium verwijst naar de drie aanligbanken die in een C-vorm waren opgesteld. Al liggend konden gasten met volle aandacht genieten van het fraaiste vloermozaïek van de villa. Wanneer een cliënt even langswipte voor een vraag of verzoek, trok de gastheer zich met hem terug in een soort kantoor, exedra genaamd. De slaapkamers omringden het peristilium. Een Romeinse stad beschikte over verschillende openbare badgelegenheden (thermen), maar sommige huiseigenaren gaven de voorkeur aan een eigen badruimte. Restanten van het verwarmingsstelsel van deze baden, hypocaustum genaamd, zijn in het huis van Orpheus en het paleis van Gordianus te bezichtigen.

Volubilis was een complete Romeinse stad met tempels, een basiliek en een capitol.

straatje in een rechthoekig gebouw een grote bakkerij gevestigd. In een hoek staan nog twee kneedtrokken, twee graanmolens en de oven. De rest van de ruimte diende als magazijn en winkel.

Op het forum staat een gerestaureerde driebeukige **basiliek** (rechtbank) met vier rijen Korinthische zuilen. De basiliek dateert waarschijnlijk uit de 3de eeuw n.Chr. De gebogen apsis van de Romeinse rechtbank loopt vooruit op de architectuur van de christelijke basilica. Het **capitol** met traptreden en naar de hemel reikende zuilen was het religieuze centrum van de stad. Uit een gevonden inscriptie blijkt dat de gouverneur van de provincie opdracht gaf de tempel te bouwen, gewijd aan de drie goden Jupiter, Juno en Minerva, een jaar na de triomfboog die even verderop staat.

Twee woonhuizen sluiten dit deel van de stad af. Het **huis van de Atleet** (huis van de Desultor) is vernoemd naar een spotmozaïek van een man die achterstevoren op een ezel zit en een prijs in ontvangst neemt. In het **huis met de hond** (aan de andere kant van de boog) is de bronzen blaffende hond gevonden die nu te bezichtigen is in het archeologisch museum van Rabat. Het huis is een perfect voorbeeld van het grondplan van de Romeinse villa (zie kader hiernaast).

De Romeinen planden hun steden altijd bijzonder zorgvuldig. In Volubilis is dit vooral zichtbaar bij het gebied rondom de hoofdstraat, de Decumanus

Een herder past op de kudde in de Midden-Atlas.

IN HET HART VAN DE MIDDEN-ATLAS

Khénifra en de bronnen van de Oum er-Rbia

Vanuit Azrou leidt de N8/P24 langs de hoge uitlopers van de Midden-Atlas door een heuvelachtig gebied, dat er 's zomers na het binnenhalen van de oogst bruingeel uitziet, naar Khénifra. Daarvóór leidt een afslag bij Tiouririne naar het op 1430 m gelegen dorp **Aïn Leuh**. Vandaar is het een mooie weg door uitgestrekte cederbossen naar de bronnen van de Oum er-Rbia en het visrijke Aguelmane Azigza-meer. In Khénifra kom je terug op de hoofdweg.

Khénifra (20.000 inwoners) is de 'hoofdstad' van de streek Zaïane. De stad ligt op 1830 m boven de oevers van de Oum er-Rbia. Sultan Moulay Ismaïl liet een brug over de rivier en een kasba bouwen. In de 19de eeuw werd hieraan een nieuwe kasba toegevoegd door de plaatselijke caïd Hammou. Deze dreef een winstgevende zaak door karavanen te plunderen. In 1912 verzette hij zich dusdanig tegen de Fransen dat een leger van 20.000 soldaten verscheidene dagen nodig had om Khénifra in te nemen. De caïd vluchtte de bergen in met zijn grote gezin, dat de kern van zijn leger vormde. Een gedenknaald op een heuvel herinnert aan een andere strijd, die van de bewoners tegen de Fransen.

Imilchil

Daar waar de Midden-Atlas overgaat in de Hoge Atlas ligt in het oude stamgebied van de Aït Haddidou het bergdorp Imilchil. Dit dorp geniet grote bekendheid als locatie voor een moessem en een grote huwelijksmarkt in de maand september. Het is bereikbaar door vanuit Khénifra vóór Kasba-Tadla een afslag te nemen naar El-Ksiba. Vanuit dit dorp kan men over moeilijk berijdbare bergwegen een tocht maken naar het merenplateau tussen de Midden-Atlas en Hoge Atlas. In de winterperiode zijn de wegen hier onbegaanbaar. Tijdens de tochten moeten enige passen worden overgestoken, zoals de Tizi-n-Aït-Ouirra en Tizi-n-Ifar, in een streek waar de omliggende bergen bijna alle tot 2000 m reiken. De bekendste meertjes zijn **Tislit** en **Isli** (Bruid en Bruidegom), die 12 km van elkaar liggen. Die bekendheid is gebaseerd op een verhaal dat het ontstaan van de meren verklaart. Een meisje van de Aït-Yassa-stam mocht geen huwelijksband aangaan met een tot de vijandig gezinde stam Aït-Brahim behorende man. De twee geliefden plengden zoveel tranen vanwege het over hen gekomen verdriet dat zich de twee meren vormden.

In Imilchil komen nu elk jaar ongehuwde of gescheiden vrouwen en mannen samen om een echtgenoot te vinden, waarna direct tot de huwelijksvoltrekking kan worden overgegaan. Deze huwelijksmarkt maakt deel uit van de moessem rond het graf van de heilige Sidi Ahmed ou Mghani en duurt drie dagen.

Een tweede route naar Imilchil voert via Errachidia noordwaarts en bij Rich door de bergen naar Imilchil. Een derde route leidt via de R317 naar de Todrakloof, Tamtatouche en Agoudal. Het is aan te bevelen informatie in te winnen over de staat van de weg. Rondom **Midelt** dat bereikbaar is via Rich, ligt een aantal kasba's waaronder Flilo, Agoudim, Anemzi en Anefgou. Midelt, oorspronkelijk een klein dorp, werd door de Fransen uitverkozen als vestigingsplaats van een garnizoen. De aanwezigheid van loodmijnen deed het belang van het stadje toenemen. Het is nu een uitgedijd regionaal centrum.

TOP 5 – NIET TE MISSEN RONDOM FÈS EN MEKNÈS

- 1 Neem de tijd om bij de graven van de Meriniden de medina van Fès van bovenaf te bekijken
- 2 Prikkel al je zintuigen in de leerlooierijen van Fès
- 3 Bezoek de gerestaureerde koloniale art-decobioscoop Camera in Meknès uit 1938 (hoek Avenue Hassan II/Place de Mauretanie)
- 4 Vier in september de jaarlijkse *moessem* van bergdorp Imilchil, een muziek- en huwelijksfeest
- 5 Zie en beluister op Place Seffarine in Fès hoe koper slaggers en metaalbewerkers een eeuwenoud ambacht in ere houden

Casablanca

CASABLANCA

Casablanca is een metropool van 4 miljoen inwoners. Het is uitgestrekt en groeit nog met de dag. Je vindt in een van de grootste steden van het continent bijna geen monumenten als Koranscholen of stadsmuren zoals in de koningssteden. Dat heeft alles te maken met de snelle explosieve groei van een dorp naar een wereldstad in enkele tientallen jaren. Wat de stad te bieden heeft zijn een koloniaal stadsplan en koloniale architectuur, de immense Hassan II-moskee, een uniek Joods Museum en Noord-Afrikaanse

stedelijke drukte. Met de wijdvertakte tramverbindingen, een goed trein-netwerk, volle bussen en heel veel taxi's is de stad goed te bereizen.

Geschiedenis

Nog niet eens zo lang geleden was de metropool Casablanca een klein vis-sersdorp genaamd Anfa dat net als de andere kustplaatsen in contact stond met het Iberisch schiereiland. In de 15de eeuw toog een Portugese vloot naar de Marokkaanse kust en verwoestte de vestingmuren van Anfa. De bewo-ners sloegen op de vlucht en drie eeuwen lang bleef het dorp een verlaten

Alles wat je nodig hebt voor een bezoek aan het badhuis is te koop op de souk van Marrakech.

MARRAKECH

Marrakech ligt op een hoogte van 540 m in de vlakte van Haouz. De stad is omgeven door een grote palmentuin (*palmeraie*) waar hotels, diverse attracties en luxueuze voorzieningen zijn te vinden. De eigenlijke stad bestaat uit twee delen, de oude stad of medina en de nieuwe stad, Gueliz geheten. De oude en nieuwe stad zijn gescheiden door een lange laan die te voet, per taxi of per koetsje kan worden overbrugd. De as van de nieuwe stad is de Avenue Mohammed V. Deze avenue verbindt Gueliz met de medina. Beginpunt van een bezoek aan de oude stad is het Jemaa el-Fna-plein. Daarvoor nog staat de Koutoubia-moskee. Een aardige manier om het stadsplan in ogenschouw te nemen is door een hoog punt op te zoeken zoals het uitkijkterras van café La Renaissance aan de Av. Mohammed V. Dan wordt duidelijk hoe mooi de stad tussen bergketens van de Hoge Atlas ligt ingeklemd.

Geschiedenis

Marrakech – door Marokkanen als Mraksj uitgesproken – werd in 1062 gesticht door de sultan van de Almoraviden Yoessef ben Tashfin tussen de heuvels van Gueliz in het oosten en de Oued Tensift in het noorden. De stichter, die in een mausoleum bij de Koutoubia ligt begraven, legde de uitgestrekte palmboomgaarden aan en zorgde voor de bevoeiing, met water van de Tensift en uit de Hoge Atlas. Zijn zoon begon met de aanleg van de stadsmuren, die de medina en mellah nog geheel omsluiten. Daarbuiten

bouwden de Fransen een nieuwe stad met de avenues, pleinen en lanen die daarbij horen. Hier vind je heel veel hotels in alle prijsklassen en restaurants. Maar ook bij de palmeraie rondom de stad zijn grote hotelcomplexen te vinden. Aan de Av. Mohammed V en richting de nieuwe stad zijn ketens van bekende merken gevestigd, patisserieën en ijssalons. Hier staat ook het befaamde hotel Mamounia, omgeven door een grote tuin, een van de mooiste vijfsterrenhotels van het land. Nogal wat groten der aarde verbleven hier, ook omdat de stad al jaren een locatie voor internationale congressen en conferenties is.

De naam **Koutoubia** is afgeleid van het woord *kitab* (boek) en betekent zoveel als ‘moskee van de boekhandelaren’. De moskee kreeg deze naam omdat van oudsher boekhandelaren hun markt in de nabijheid van de mos-